

Société scientifique de Chevtchénko à Léopol.

MATÉRIAUX

pour l'ethnologie ukraïno-ruthène

publié par la Commission ethnographique

sous la redaction

de Th. Volkov.

Tome troisième.

(Titres et sommaires des articles, explications des figures et index alphabétique en français.)

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

МАТЕРИЯЛИ

ДО

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.

ВИДАННЕ ЕТНОГРАФІЧНОЇ КОМІСИЇ

ЗА РЕДАКЦІЄЮ

Х. В. ВОВКА.

Том III.

Львів

Лёopol

1900.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

під зарядом К. Беднарського.

З М І С Т.

Знахідки у могилах між Веремем і Стретівкою і біля Трипіля. Х в. Вовка	1—11
Ткацтво у східній Галичині. В. Гнатюка	12—26
Рубане і виготовлюванє дерева. А. Веретельника	27—32
Народній календар (звичаї і повірки). М. Зубрицького	33—60
Житє на віру у сибірських селян. В...	61—69
Весільні обряди і звичаї у с. Землянці, в Чернигівщині П. Литвинової-Бартош	70—173
Звістки й листи	174—182

Д О Д А Т К И.

Програма до збираня відомостей про громади і збірки сільської молодї (вулицю, вечерниці, досвітки і складки). Посмертний твір М. Дикарева	1—27
Показчик	1—6

TABLE DES MATIÈRES.

Trouvailles dans les kourgans entre Vérémié et Strétivka et près de Tripillé par Th. Volkov	1—1
Tissage en Galicie orientale par V. Hnatiouk	12—26
Abatage et mise en oeuvre de bois par A. Vérételnyk	27—32
Calendrier populaire par M. Zoubrytzkyi	33—60
Unions libres chez les paysans de la Sibérie par M. B.	61—69
Rites et usages nuptiaux dans le village de Zemlianka gouv. de Tchernyhiv par M-me Litvinova-Bartoche	70—173
Nouvelles et correspondance	174—183

Additions.

Questionnaire pour les recherches ethnographiques sur les sociétés et les réunions de la jeunesse rustique de deux sexes. Oeuvre posthume de M. Dikarev	1—27
Index alphabétique et analytique	1—6

Tissage en Galicie orientale

par V. Hnatiouk.

Ткацтво у східній Галичині.

Ткацтво належить у нас до найбільше розповсюджених ремесел тому простудіювати його всесторонно в різних частинах Галичини булоб дуже цікавою річю. Не маючи спромоги зробити сього на разі, подаю отут бодай материял, що може колись придати ся до такої студії. Головну-ж увагу звертаю на подавану термінологію: з неї показуєть ся виразно, що коли ткацький варстат є впливом чужої, то кросна є витвором власної культури нашого народу, що кросна тим самим мусять бути старшим витвором, ніж варстат. Порівняне різних типів варстатів, не лише у нас, але й у сусідних народів, надто порівняне вірців ткацьких виробів — коли хтось таке зробить — вкаже нам, звіден теперішнє ткацтво зайшло до нас і які переміни у своїм розвоку переходило.

Ткацтво розвиваєть ся найліпше там, де сїють найбільше конопель і льону. Вагагалі висше стоїть воно на долах, рівнинах, низше у горах.

Ткацькі адепти побирають науку ткацтва за невеликою одноразовою винагородою в квоті 10—15 зл. Більшою не буває вона майже ніколи. Ткацькі прилади дістають нові ткачі переважно від своїх „майстрів“. „Майстри“ віддають їм по більшій частині свої варстати по ціні коло 10 зл.; коли своїх не хотять віддати, то роблять нові; як самі не вміють робити, то дають робити столярам.

Бажаючи представити цілу штуку ткацьку як найяснійше, зачну від прядива, а скінчу віддачою полотна властителей. — Коли отже пряха зпряде на кудєлн (кúжіли) повісема на ниткі і вимотає їх на мотовилі в міток, коли таких мітків при-

збирає більше число, тоді віддає їх ткачеві і більше їх не бачить; намісь них дістає від ткача вже готове полотно. Мітки заносить до ткача газда або газдня. Разом із мітками приносить миску або й більше муки — відповідно до числа мітків — із якої ткач має робити відмастку. Відмастка робить ся з ячмінної, житньої або пшеничної муки*) таким способом: запарюєть ся муку в горшку, відставляєть ся її від печі на бік, аби встигла і устояла ся, а далше мачаєть ся в неї щітку і відмашуєть ся пряжу. При відмашуваню уживаєть ся трьох щіток; одною зробленою з соломи і подібною до квача, мастить ся пряжу, другими двома, зробленими з твердого околота (тепер купують ткачі вже в містах такі щітки, яких уживаєть ся до чищення підлоги), вигладжують ся нитки, адраєть ся з них волокна і скалки, які могли лишити ся ще в правдиві. Через те стаєть ся пряжа гладка, не клачить ся і не рветь ся так, як могла б рвати ся невідмашувана. По відмашеню або шлехтваню мусить пряжа висхнути, бо мокра не дала би робити ся. Як на дворі вогке повітря, пряжа скоро не схне, а ткачеви треба скоро робити, тоді він просушує її тим способом, що набирає в черепок грани і суває його по під нитки; нераз запалює навіть жменю околота і суває по під пряжу; але при околоті треба дуже уважати, бо инакше дуже легко підпалить ся пряжа і ткач намісь заробітку поносить шкоду. Як на дворі вітер, то вікон не можна відчиняти і просушувати тим способом скорше пряжу, бо нитки рвали би ся дуже. А найбільша неприємність ткача тоді — коли нитки рвуть ся. Як стане одна за одною тріскати, тоді справді не лишаєть ся ткачеві нічо инше, як сісти та плакати. В пословиці дуже добре підмічений сей момент: „Ткач, нитка урветь ся, а він у плач“.

Як у ткача не завісно, значить він не має у себе багато роботи, тоді розділює зараз мітки на основу і тканє; тканє відкладає на бік, а основу зачинає спускати на цїви або звивати на клубки. Останнє трапляєть ся досить рідко, бо спускати мітки на цїви не лише вигіднійше, але й менше вимагає часу. Звичайно звивають газдані мітки на клубки самі і приносять їх готові до ткачів, за що платять менше від основи; колиж і оснують самі, тоді не платять ткачеві основи. Одначе сновану пряжу ткачі приймають нерадо до роботи, бо в ній подибують нераз такі помилки, що лиш утрудняють працю.

*) Як газда принесе иншу муку, тоді ткач бере її на свій ужиток, а намісь неї дає свою. Часом приносять намісь муки фасолю, горох і ин.

Мітки бувають двоякі: крúгли, в яких одно пасмо має 60 ниток, і чїноватні, в яких одно пасмо має лише 30 ниток. Коли їх треба спускати на цїви, тоді накладаєть ся їх на звяшкї, на хóдить ся конéць, завиваєть ся його на цїву, вкладаєть ся цїву на веретено, сїдаєть ся на столець і обертаєть ся лучком веретено, що тягне нитку, а з нею обертає звяшка.

Звяшкї (Мал. 1.) виглядають так: У підставі, що є квадратом і зоветь ся підніжем (bb), видовбані в двох протилежних боках два отвори. В них сторчать два прості, чотиробочні стовпцї, що називають ся стоякáми (aa). Стояки висші як на метер; у горішніх кінцях вони мають дві ямки, в яких стоять кінці валка. Валок (v) є в середині грубий, оба кінці (більше менше на 1 dm) тонші. На кождий конець валка входить по три лїствицї (gg) одна на другу; кінцї лїствиць злучені качками, аби не розходили ся. Кáчка (tt) — то тоненька дощечка; до обох її кінців поприязувані в ключечку шнурочки; вони вложені на кінцї лїствиць не дозволюють їм розходити ся. Як міток накладаєть ся на звяшки, тоді їх розкладаєть так, що з лїствиць творить ся дві шестибічні звїзди. (На нашім малюнку звяшки розложені). Зложені звяшки творять (разом із качками) чотиробічну фігуру.

На наложеному мітку розпускаєть ся пáсма і шукаєть ся кінцá. Кінець нитки — то власне початок, який обмотуєть ся на цїву або цївку (Мал. 1. bis). На малюнку одна цївка повна, друга порожня [1—1]; так само одна цївка насукана, друга порожня [2—2]. Цїви робить ся з валка, гладко виточеного; на краях валка полишаєть ся трошки висші канти, бо инакше нитки з цїви могли-б дуже легко зсувати ся і замогувати ся. Валок пробиваєть ся в середині або розпеченим дротом, або проверчуєть ся тоненьким сьвідерочком. Малі цївочки робить ся з бани; з прута бани відтинаєть ся відповідну довжину, вибиваєть ся „серце“, обдираєть ся кору — і цївка готова.

Цїви і цївки вкладаєть ся на веретéно (д) шпúлера (мал. 2.). Шпúлер довгий звичайно на метер; він складаєть ся з двох частин: із звичайного стільця і лїстви зі слупками та веретеном. Один кінець стільця входить у лїству і через те творить із нею цїлість. На обох кінцях лїстви (що стоїть впоперек до стільця) вдовбані два слупкї (ee), подібні до стояків при звяшках (мал. 1.), лише менші. В обидвох слупках (як у стояках) при вільних кінцях є ямки, в яких обертаєть ся веретéно (д). Веретено зроблене з залізного дроту; воно переділене на дві нерівні частини; одна частина, більша, вільна і на неї вкладаєть ся цїви; друга

частина, менша, вбита в деревяну колодку, по якій ходить лúčок (з) і обертає веретено. Для лúпшого замаху всаджене на кінець колодки замаховé кóлесо (ж). Лучок складаєть ся з двох частин: із дерев'яного патичка, що на обох кінцях має затяті головки, і з ремінця; ремінець, значно довший від патичка, має на обох кінцях дїрочки; його обкручуєть ся раз наоколо колодки і закладаєть ся на головки патичка; потім тягнуть ся патичком то в гору, то в долину і так сучеть ся. Нитки із цїв ідуть на основу, нитки із цївок на порóбок.

Коли мітки, призначені на основу, всі поспúскані, тоді починає ткач снувати. При снованю послугуєть ся він отсеми предметами: снувалкою, шарґотом і регулятором.

Снува́лка (Мал. 3) складаєть ся: із чотирьох стовпцїв (к), що стоять простовисно до землі; двох перехресть (лл), одного горішнього, другого долішнього, яких кінці вдовбані в стовпці; вертéна (м), що переходить через середину обидвох перехресть у місци, де вони перетинають ся; воно віддалене рівно від усіх чотирьох стовпцїв; долішній кінець веретена аж до спада долішнього перехрестя — значно грубший від горішньої частини тому, що на ньому спочиває увесь тягар; під нього підкладаєть ся звичайно на підставку якусь дощинуку; горішній кінець веретена входить або в сволок, або в патик, зладжений навмисно для снованя. Надто приходять при снувалці ще дві чїноватні лістви (нн). Їх прив'язуєть ся мотузочками до стовпцїв, одну в горі, де починаєть ся основа, другу в долині, де основа кінчить ся. В кожду листву вбиті два кілочки: на них робять ся чїни. Без чинів була-б ткацька робота неможлива. Чини на горішній листві уложені так, як на шинках (про те буде дальше), чини на долішній листві укладаєть ся так, що вони між першим і другим кілком творять перехрестє. Початок основи закладаєть ся на кілки горішньої листви, потім обертаєть ся поволи снувалкою і сходить ся до кілків долішньої листви. Основа виглядає через те на снувалці так як кроки шруби. З долини завертаєть ся основу назад у гору до горішньої листви і т. д. доки стане основи. Коли ткач скінчить снувати, збирає основу зі снувалки сплітаючи її в колач і несе навивати на варстат.

Окрім снувалки треба ще до снованя шарґота. Шарґот (Мал. 4) має таке саме підніже, як при зв'язках, лише по його середині є ще одна поперечка, в яку вдовбаний стовпець. Усіх стовпцїв у шарґоті є три, при зв'язках два. Стовпці шарґота попереччунані в рівних відступах; через ті дїрочки закладаєть ся дозові прúтки (оо), на яких обертають ся при снованю цїви. Нитки

з ців переходять на снувалку через дощечку або регулятор (Мал. 4 bis). Регулятор то звичайна, невеличка дощечка з ручкою, з дірочками проверченими в рівних відступах. Його треба на те, аби нитки на снувалці не укладали ся як будь, лише в якомусь порядку.

Перейду тепер до опису найважнішого приладу ткацького, варстату. Варстат (Мал. 5) має дуже багато складових частин і забирає собою півпята метра кубічного місця. Частини ті ось які: Основу варстату становлять стовпці, стативи, шайди; решта-то можна сказати додатки. Стовпців є чотири: два передні і два задні. Передні називають ся коники ($\alpha\alpha$), задні слупки ($\beta\beta$). Вони високі на півтора метра. В горі злучені усі стовпці жердками ($\gamma_1\gamma_1$ і $\gamma_2\gamma_2$). Жердками називають ся також дві поперечні листви, на яких висить ляда і начине ($\gamma_3\gamma_3$). Всіх жердок є проте шість і ними замкнений варстат у горі так, що стовпці (коники і слупки) не можуть нікуди відхилити ся від наданого їм положеня. В долині замикаєть ся варстат стативами і шайдами. Стативи ($\delta\delta$) то дво-метрові дошки, на стопу широкі, а півтора або два цілі грубі. В передній половині вони для прикраси повирізувані. Кінці статив вдовбані на переді в коники, на заді в слупки. Від землі піднесені вони на стопу. Шайди ($\epsilon\epsilon$) то гладкі дошки, широкі до пів стопи. Передня шайда лучить зі собою коники, задня слупки. Кінці шайдів не вдовбані так у стовпці, як кінці статив; вони переходять наскрізь через стовпці (розумієть ся, що ті частини шайдів, які входять у стовпці, вузні як самі шайди), а щоби не висували ся, то вбито в них клинці ($\eta\eta$), яких є чотири: два з правої, два з лівої сторони. В передній шайді вдовбані качки, що тримають підніжки. Аби докладнійше їх видіти, диви мал. 5 bis. Качки (μ ; ся назва приходила вже при зв'язках під буквами $\mu\mu$) — се квадратні дощечки, довгі і широкі на п'ять цілів; вони вдовбані в шайду в рівнім віддаленю від коників. Віддалене між обома качками вносить стопу. На середині кожної качки проверчена дірка, а через обі дірки перетягнений свірінь (κ), звичайний дерев'яний або залізний кілок. На сворінь всаджені знов кінці підніжок ($\lambda\lambda$), яких може бути дві або чотири. [При великих варстатах, фабричних, буває підніжок також більше; при сільських не буває ніколи більше як чотири]. Підніжки довгі пересічно на метер; на їх вільні кінці кладе ткач ноги, потискає в долину і порушує через те начине. До начиня прив'язані підніжки мотузками. Коли ткач робить обруси або рушники, закладає чотири, коли робить що нинше, закладає дві підніжки. На підніжку не можна класти ноги довільно, як кому

хочеть ся. При двох підніжках кожда нога стоїть на своїй підніжці і з неї не сходить (хба перериваєть ся роботу); потискаєть ся підніжки раз лівою, раз правою ногою на переміну, а не одною кілька разів, а потім кілька разів другою. При двох підніжках відбуваєть ся зовсім такий самий рух, як при ходї. При чотирох підніжках рух віг вже инакший. Кожда підніжка має тут своє число: 1, 2, 3, 4. Одною ногою потискає ткач підніжки 1—2, другою 3—4, але не безпосередно по собі, лише в порядку 1,3 — 2,4.

Меньше ніж пів метра від слупків вдовбані в стативи два льонтки (μ), стовпці, високі на девять цалів; із того припадає два цалі на чоці, що сидять у стативах, а сім цалів на сьвіт-лость, що зносить ся понад стативи. Вершки льонтків вирізані так, що кождий творить один карб. У карби заходить довгий на півтора метра (тільки мають довготи теж обі шайди, оба навоу, штак і поперечні жердки) чотирогранний патик, що називаєть ся магіль. Кілька цалів перед ним у стативах лежить подібний, але тонший патик, що зветь ся штак (ξ). Магіль і штак зроблені на те, аби на них витягало ся лїпше полотно. В долині статив, під штаком, уміщений долішній навій (σ). Один кінець навоя переходить через стативу так, що вистає поза неї на кілька цалів. На тім кінці осаджений триб (π_1), із численними, дрібними зубами. Він має на собі чотири ручки (ς), якими його обертаєть ся, коли треба. На те, аби він не обертав ся довільно, зроблена маленька закрутка, примоцована шрубою до стативи, що називаєть ся п'єсиком (σ); вона заходить щільно за зуби і тримає триб. Сам навій або округлий, або осмигранний; вдовж нього видовбаний жолобець, глибокий на цаль, в який вкладаєть ся ляшок, коли починаєть ся полотно робити. (Про те буде дальше). До долішнього навоя подібний зовсім горішний навій (ρ). В ньому теж є такий жолобець, як у долішньому. Вдовж жолобця повиверчувані дїрочки, в які закладаєть ся кілочки і тим чином замкаєть ся в жолобця ляшок, аби не вирвав ся, коли полотно дороблюєть ся. На горішнім навою є також триб (π_2), але значно менший; намість зубців він має великі карби (τ), шість або вісім. Аби навій самовільно не обертав ся, на те зроблений прилад, подібний до закривленої палиці, з головою, примоцований шрубою до коника, що притримує триб і називаєть ся с'укою (ϑ).

Між слупками ($\beta\beta$) і льонтками (μ) стоїть на стативах дошка, на якій ткач сидить в часї роботи. Вона називаєть ся с'уд'ак (Мал. 5. ter).

Поперечних жердок, положених над штаком і долішнім навоюм, є дві ($\gamma_2\gamma_3$). На задній жердці висить ляда (AA), на передній начиня (начинє, мал. 6 і 14). Лядою вбивається полотно; чим дужше нею б'ється, тим густіше полотно. Ляда складається з властивої ляди, лядобійців і бляту. Властива ляда має дві частини (AA): спідна грубша і тяжша, верхня тоньша і легша. В обох вирізані жолобки, де вкладається блят (Мал. 6 в). Його вяжуть із трощі шпагатом, потягненим смолою тим способом, що вкладають тростові сказівки між дві тоненькі листовки і прив'язують їх. Між поодинокими сказівками полішаються отвори, через які переходять нитки. Вони називаються комірки. Комірок у кожному бляті є докладно означене число. В кожній комірці є дві нитки. Бляти мають свої назви: дванадцятний, тринадцятний, чотирнадцятний (у місцевім говорі: дванацетний, тринацетний, штирнацетний) і т. д. Кожний дванадцятний блят має рівне число комірок; так само інші. — Обі частини властивої ляди висять на лядобійцях. (DD). Лядобійці то цалеві, на долоню широкі дощечки; їх долішні кінці вдовбані в долішній частині ляди, а верхні прив'язані шнурочками до задньої жердки (γ_3). Ляда гойдається на жердці так, що раз зближається до маглю, другий раз віддаляється від нього.

На передній жердці (γ_2) висить на шнурочках начиня (мал. 14 і 6). Його вяжуться з тонкого шпагату. Начинє має чотири стіни (на мал. 14 представлені дві шинки і всі чотири стіни начиня в перекрою; на мал. 6 а, зроблена одна стіна). На одну стіну начиня припадає дві шобфти (мал. 6 сс). Шобфти — це тонкі, на ціль широкі листовки; до них прив'язуються ничильниці. Кожда ничильниця складається з трьох частин; всі три частини заходять за себе так, як кільця ланцюха. Обі частини крайні, верхня і долішня, однаково великі; горішня називається ко́ник (dd), долішня ко́білка (ff). Середня, маленька частина, злучує обі крайні і зветься б́чко (ee). Не кожде начинє мусить мати чотири стіни; може мати їх і шість, вісім і т. д. Така одначе робота, де начинє має більше стін, називається серветова і належить до делікатніших; на селі її не роблять, тому більше стінного начиня не потрібують. Як блят має докладно обчислене число комірок, так начинє мусить мати докладно означене число ничильниць. Вправді ничильниць може бути в начиню різне число, але в начиню одного рода мусить бути рівне. Начинє і блят залежать від того, на кілько пасем снована пряжа. Одно начинє і один блят не можуть служити до всіх родів пряжі. Найзвичайніша пряжа — снована в дванадцять

пасем; вона зветь ся дванайцятка (дванацѣтка), гребінна або зріби. Вона є осередком, від якого йдеть ся в гору або в долину, коли означуєть ся роди пряжі. Висші роди пряжі звуть ся: тринайцятка, чотирнайцятка, пятайцятка, шіснайцятка, сїмнайцятка, вісьмнайцятка, двайцятка. Висшого роду пряжі від двайцятки на селї нема. Низші роди пряжі від зрібів снуєть ся аж до семи пасем, але вони не мають окремої назви, лише загальну: веретина, міховина, валовина. Відріжнюєть ся їх лише тим способом, що говорить ся: валовина в 11 пасем, в 10 пасем... в 7 пасем. Роди пряжі залежать від її тонкості: дванайцятка тонша як яка будь валовина, але грубша як тринайцятка, пятайцятка тонша як чотирнайцятка і т. д. Найтонша дваяцятка.

Число ничильниць обчислюєть ся так. Возьмім на приклад дванайцятку, сновану в дванайцять пасем. Кожде пасмо має 60 ниток; кожда нитка має окреме очко (ничильницю) в начиню. Коли помножимо число пасем числом ниток у пасмі, дістанемо число всіх ниток у начиню: $12 \cdot 60 = 720$. На чотири стїни начиня припадає отже в дванайцятці (зрібах) 720 ниток і тількиж ничильниць. На одну стїну припадає четверта частина, тут отже 180. Тому-ж, що в кожій коміріці блята є дві нитки, то дванайцятний блят має 360 комірок. При тринайцятці є всіх ниток і ничильниць 780 ($13 \cdot 60$), а в бляті 390 комірок. Так само обчислюєть ся й дальше. Взагалї чим тонша пряжа, тим більше ниток, ничильниць і комірок; чим грубша, тим менше усього. Довгота пряжі залежить знов від числа мітків; чим більше мітків, тим довша основа, тим більше полотна.

Начинє привязане до карпульцїв. Карпульці (Мал. 7) — то невеличкі стовпці з вирізаними отворами, в яких обертають ся маленькі, рівчасті колєщата (колїсьцѣта в місц. гов.). Виглядають отже на рід бльока. Карпульці привязані мотузочками до передної жердки (γ_3).

До поробку полотна треба цївок (Мал. 1 bis, 2—2). Цївки вкладає ткач до човника, яким перекидає поміж нитки від правої руки до лівої і назад від лівої до правої. Човник (мал. 8) роблять найчастїйше з грушевого дерева або кленового. Формат його ріжний, але менше більше подібний все до човна, звідки й назва. На середніх, кінцевих своїх берегах має він дві ямки, в які закладаєть ся тонкий дротик, що зветь ся сват або цївак (мал. 8, а); на ньому обертаєть ся цївка.

Аби береги полотна (ткацька назва п р у г і) були всюди гладкі, треба їх рівномірно розтягати. До того уживаєть ся шпарутків, (Мал. 9), що складають ся з двох малх дощенок, звязаних по се-

редині мотузочком. По кінцях мають вони набиті невеличкі, острі гвіздки; їх вбиває ткач у пруги, розтягає шпарутки і через те вирівнює пруги. Праця та зветь ся: шпарувати полотна́.

Та частина полотна, що лежить між маглем і лядою, називається ся крб́ком полотна. Коли ткач заробить цілий крок полотна, тоді потирає його шубр́атком (Мал. 10); через те набирає полотно полиску і вигладжують ся скази, як в. Сказ може повстати або через те, що ткач не запримітить урваної нитки і робить дальше, а тимчасом у місци, де мала стояти нитка, робить ся слід, або через те, що він прив'яже урвану нитку, але через неухагу введе її в иньше очко чи в иньшу комірку. Скази зашивають ткачі голкою; деколи називається ся сказ також дорб́гою. Коли крок полотна зароблений, тоді спускається ся його (полотно звивається на долішній навій, а основу розвивається з горішнього) і зароблюється на ново.

Коли основа приготовлена, починає ткач навивати її на варстат. До сього потрібні йому передовсім р́итки (Мал. 11). Вони подібні до маленької драбинки і довгі на два лікті, широкі на три цалі. Зубкі́ (те що при драбині щєблі) набиті лише в долішню листвицю. Отвір між двома зубками називається ся комбра́ (як при бляті). Всіх зубків є коло 70. У верхній листовці риток є жолобок (як при навою); коли верхня листовка накряє спідню, тоді зубки увійдуть в жолобок. Обидві листовки загнені на противних кінцях майже під простим кутом; два другі кінці — прості, вирізані так, що загнений кінець долішньої листвиці заходять у вирізаний горішньої. Накриті ритки називаються ся замкнєні́, а їх кінці засувкі́ або замочки́ (Мал. 11, а). Як основу треба розкидати, тоді здоймає ткач верхню листвицю і вкладає в кожду комору по одному цвистови пражі. Цвист має при ріжних родах пражі ріжне число ниток: при дванадцятці — 12, при тринадцятці — 13 і т. д. Відповідно до того заповнених цвистами комірок є все 60. Коли пражя розкинена, влазить ткач за варстат, бере в руки ритки і кермує ними увесь час при навиваню. Через таке кермованє укладається пражя так на навою, що долішні її веретви ширші, верхні вузші. Коли-б усі веретви пражі були рівні, пражя сотала би ся і могла-б поцувати ся. При навиваню мусять мати ткач двох помічників: один тримає основу і уважає, аби вона йшла рівно, другий стає при трибі горішнього навою і обертає ним при помочи корби зробленої із мотузка і кавалка патика. Закн ткач розкине пражю, вкладає в ч́ини ляшток (Мал. 12, а), через що запобігає всякому можливому непорядкови. Як би хто витяг із ч́инів ляшток,

не можна-б було з основи зробити полотна - хіба шнури з неї посувати. Ляшток складається з тонкого прута і з тонкого мотузочка, привязаного до головки прута. Виглядає проте як батіг. Як пряжу розкинуть ся, всувається ся ляшток у жолобок горішнього навоя, замкається ся його кілочками і прививається основою.

Навиту пряжу мусить ткач прикрівувати, до чого треба йому тороків. Тороки (Мал. 12, b) дістає ткач так: Коли доробить полотно, полишає в начиню від кожної основи довгі на стопу нитки враз із заробленим зругом полотна, широким на палець. Ті нитки - то власне тороки і до них прикрівує ткач основу так, що до кожної нитки тороків прикрівує одну нитку основи. До тороків одного роду пряжі не можна прикрівувати основи иньшого роду пряжі, бо не було би рівного числа ниток.

Прикрівивши основу причіплює до неї ткач шнур і починає робити. Шнури (Мал. 12) виглядають так: Головна річ при них, то валок (Мал. 12, c), довгий як жолобок горішнього навоя; у ньому є вісім дірочок, через які перетягається шпалат так, що при кожній дірочці робиться ся одну ключечку. Ті ключечки перетягаються зпід споду тороків на верх і пересувається ся через них прутик, аби не втікли назад. Тим способом лучить ся тороки зі шнурами. З крайних дірочок валка йдуть у противний бік два, довгі на півтора метра, шнури, до яких на кінці прив'язується ся ляшток (12, a). Коли починається робота, то ляшток прививається ся в жолобку долішнього навоя, коли кінчить ся, то чіпляється ся також шнури і прививається ся ляшток у жолобку горішнього навоя. В першій разі заступають шнури кавалок іще не зробленого полотна, в другій кавалок уже виробленої основи.

Чини, без яких ніяка ткацька робота не була-б можлива, вступають на шинках. [Як виглядає шинка диви мал. 13]. Шинок є чотири; є то звичайні тонкі листовки, подібні до шпалат. Дві шинки називаються ся головні (вони представлені на мал. 14) власне тому, що на них розкинені чини; дві иньші менше важні і без них остаточно можна-б обійти ся: вони стоять лише тому, аби нитка відділювали ся ліпше одна від одної. Нитки уложені так: Кожда нитка має свою пару; перша пара ниток йде поверх першої головної шинки, а по під спід другої; друга пара йде противно, по під спід першої головної шинки, а поверх другої. Всі пари, яких порядковий числа непарності, йдуть так, як перша пара; всі пари з порядковими паристими числами йдуть так як друга пара (мал. 14).

Із шинок ідуть нитки в начиню (Мал. 14; тут чотири лінійки представляють чотири стіни начиння). Вони переходять через очка

(Мал. 6, е). В крайніх очках іде по дві нитки, бо через те зазначають ся ліпше пруги. У всіх иньших очках є лише по одній нитці, а порядок їх такий: перша нитка першої пари (не призначеної на пруги) йде в очко третьої стіни; друга нитка першої пари йде в очко першої стіни; перша нитка другої пари йде в очко четвертої стіни, друга нитка другої пари йде в очко другої стіни. Сей порядок захований і даліше. Коли нитки перейдуть через начиня, йдуть знов попарно в комірках блята; порядок їх там такий, що пара з шинок становить пару в бляті, при чім перша пара йде в першу комірку, друга в другу і т. д. Коли-б сей порядок змінено хоч трошки, був би в полотні зараз сказ.

Коли-б шинки не були нічим притримувані, сували-б ся то в зад, то в перед. Аби тому запобігти, закладає ткач за першу шинку важку, а вона тримає усі шинки в порядку. В́ажка (Мал. 15) складаєть ся з трьох частин: дерев'яної ключки (а), що заходить за четверту шинку, мотузочка або ремінця (б), якого один кінець зав'язаний на ключці і камінця або залізного тягарця (с), що висить на другім кінці мотузка. Він важить коло фунта і своєю вагою не дозволяє посувати ся шинкам.

Коли пряжу відмащуєть ся, вкладаєть ся під її верстви на горішнім навою тоненькі лозові прутики, через що вона скорше схне. Ті прутики називають ся шлехтинкї (Мал. 16). Вони такі самі, як прутики (о) при шартоті.

Вироблене полотно мірять ткач мірою (Мал. 17) Є то досить груба, звичайно чотиригранна палиця, що без головки має 30 цалів. Иньшої міри не уживають ткачі.

Як полотно дороблене, наступають в ір і з к в. Газда або газдиня, повідомлені про те наперед, приходять до вирізків приносячи з собою звичайно хліб і літру горівки або гараку. Всюди одначе нема тої установи; не кождий ткач не також горівку, тоді приносять самий хліб. Ткач вирізає полотно, мірять його, складає, звиває і побажавши „на красше робити“, передає його властителяви.

Ціна за виріб полотна майже всюди однака. Чим тоньше полотно, тим висша ціна. І так: За валовину бере ткач із основою 5 кр. від міри (без основи 4 кр.). За зріби бере 7 кр.; за 13 і 14-найцятку 7, 9 і 10 кр. Найліпшою пряжі може виробити ткач на день 15 мір. Коли се валовина, то заробок його виносить тоді 75 кр.; коли зріби — 105 кр.; коли иньший рід пряжі — 150 кр. Треба одначе знати, що така дорога та заразом добра пряжа, що даєть ся скоро робити, трапляєть ся раз на рік, а часом і то ні. Пересічно вироблює ткач денно 10 мір полотна; його пересічний

заробок виносить проте 50 до 100 кр. Дуже часто буває одначе й така пряжа, якої виробить ткач на день лише 3—5 мір. Тоді заробок його спадає і виносить 15—30 та 25—50 кр. денно. Узгляднивши ще й те, що не в кожній порі року буває досить роботи, можемо числити пересічний заробок ткача на 50 кр. денно, а 180 зр. річно. Від того нужденного зарібку мусить платити ткач іще й заробковий податок. Коли-ж у нього родина численна і дрібна, яка сама не вмів ще давати собі ради, тоді коло ткача мусить бути біда, тим більше що ткачі звичайно безземельні люди. Не дивниця, що ткач тоді мусить жити ся юшками та бараболею, бо на що иньше не стало би його.

Ткачі вірять, що вони не можуть іти до пекла, а то звідти: Один ткач грішив багато і як умирав, прийшли чорти і забрали його душу з собою до пекла. У пеклі знов такий звичай, що там не можна дармо сидіти, як у небі, але треба тяжко робити. Кожний, розумієть ся, мусить робити те, що робив за життя на землі. Мусів і ткач забрати до пекла із собою усі свої причандали. Забрав, порозкладав їх і сідав до роботи; але дивить ся — нема ще свата, забув на сїм сьвітї. Без свата нема роботи. Тому встає він, іде до Люципера і просить, аби дозволив йому принести з сього сьвіта ще свата. Люципер вже й перше дивив ся кривим оком на ткача, що забрав йому багато місця — а знана річ, що в пеклі місце дороге, бо там більше йде людей, як до неба — як же почув, що ткачеви бракує ще до роботи свата, не витримав і крикнув: „Як ти приведеш менї тут свата, та ще й сватові діти, то я далї й сам не буду мати де сидіти. Пішов! Забирай ся!“ І казав ткача викинути разом із варстатом, а в будучности не впускати більше такого насїня до пекла. Тепер хоч би хотїв який ткач дістати ся до пекла, як волокита-злодїй до криміналу на зиму, то не може, бо заборона Люципера не знесена доси.

Подаю в кінци ще ткацькі терміни при кроснах, поставлені при відповідних термінах варстата і записані мною в Хітари, Стрийського повіта 1895 р. та в Березові, Марамороського комітату в Угорщинї, того-ж року. Як у нас у горах (на Бойках), так і на Угорщинї нема спеціалїстів ткачів, як на долах, лише кожда жінка робить на кроснах. Дівка, що не вмїла би ткати, не вийшла би за муж. Бойківські жіночі вироби на кроснах дуже лихі; вони роблять лише одно полотно, тай то таке як у нас веретина. За те на Угорщинї вироблюють дуже красні річи в десенї, особливо ручники. Ваорці тих виробів варто-б зібрати, бо вони інакші, як у Галичинї.

Пужники (Буч. пов.)	Хітар (Стрий. пов.)	Березово (Мараморош)
Блыат	Бердо́	Бе́рдо
варста́т	кросна	кросна
верете́но	верете́но	валок
відмастка	?	утирка
відма́шчувати при́жу	?	ути́рат сьа при́ажу
же́ртка (жердка)	копа́чки	— ¹⁾
зві́йашкі́ (звія́дла)	— ¹⁾	— ¹⁾
карпу́льці	ка́чильці	скри́пиці
качки́ (1 і 2)	збо́йіч (лише відпові- дає при підніжках)	збо́йіч
клубо́к	клубо́к	клубо́к
коба́лка	—	коба́лка
ко́ник (1 і 2)	—	коба́лка
ко́лесо замахово́е	ко́лесо	ко́лесо
ля́да	на́біўки (верхня); ви- льча́ка (спідна)	на́білен
лядобі́йці	віўкі́	на́білен
на́гіль	вороти́ло (замість ма- гля і навою дол.)	—
масти́ти при́жу	?	ути́рати
мі́ток	мі́ток	мі́ток
мотові́ло	мотові́ло	мотові́ло
наві́й (1 і 2)	наві́й (горішній, до- лїшнього нема)	вороти́ло (горішній і долїш.)
на́чинья	нічи́льниці	нічи́льниці
нічи́льниці	стегна́ниці	коба́лка
па́смо	па́смо	па́смо
пе́сик (пес)	ды́до (лише відповідає песикови)	огні́ўце
підні́жки	лапки́	по́ножі
полотно́	полотно́	полотно́
при́жи (пряжа)	?	при́ажа
сва́т	флу́дець	флу́дик
сва́рїнь	стоўпо́к	
снуба́лка	снова́льниці́ (снує сь на стїні хати)	снова́льниці́, сноў- ниці́

¹⁾ В Хітарі і Березові снують із клубків, тому не потрібують звязок. За те мають прилад, із якого звивають мітки на клубки; він зветь ся: Ві́йаўкі́ (Хітар) — Ві́ртгалька або Ві́ртгак (Березово). Крім того при кроснах є припушчальник, який значить тільки, що триб при навою.

Пужники (Буч. пов.)	Хітар (Стрий. пов.)	Березово (Мараморш)
снувáти прїжу	снувáти	снувáти
сўка	бáба (лише відповідає суцї)	?
сукáти цыўкí	сукáти	сукáти
ткач	ткáльа (ткачів нема)	ткáльа (ткачів нема)
тóроки	бéчка	?
цыўка	цыўка	цыўка
цьвак	флúдець	флúдик
чíни	чíни	чíни
чíноватний (міток)	чíноватний	чíноватний
чóўник	чóник	чóўник
шльхтíна	?	цьпекí
шíнка	цьпекí	цьпекí
шóфта	цьпекí	цьпекí
шпўльяр	пóтак (лишь відпов. шпул.)	пóтак (лишь відпов. шп.)

Зап. по вказівкам батька Михайла із Пужник у Львові, в січня, 1895 р.

В. Гнатюк.

Sommaire.

Préparation des écheveaux ou des fuseaux. Opérations diverses du tissage: bobinage, ourdissage, encollage, préparation de la trame, remettage. Montage du métier, description de ce dernier. Quelques détails ethnographiques. Terminologie du tissage dans les divers endroits du pays.

Explication des figures.

Fig. 1. Dévidoir ou asple horizontale: aa montants, б base, в cylindre ou l'arbre horizontal, г lames, д baguettes reunissant les bouts des lames.

Fig. 1. bis: 1,1, bobines, 2,2, espoulins.

Fig. 2. Bobinoir: ee montants, д arbre horizontal, ж volant, з archet.

Fig. 3. Ourdissoir: ии montants, лл croisements, м axe ou arbre vertical, ни ailes.

Fig. 4. Cantre ou porte-roquets.

Fig. 4. bis: Régulateur.

Fig. 5. Métier à tisser: α, β montants, $\gamma_1, \gamma_2, \delta, \varepsilon$ poutres horizontales du bâti immobile; $\eta\eta$ coins; ν et ξ poutres transversales; σ et ρ cylindres ou ensouples; π_1, π_2 roues garnies des dents; σ rochet (chien); ϑ rochet (chienne) qui empêchent les cylindres de revenir sur eux-mêmes pendant leur rotation. **A** battant.

Fig. 5. bis: **m** marches; **n** cheville.

Fig. 5. ter: Sellette du tisserand.

Fig. 6. **a** lisses; **b** rot ou peigne (en lames de roseau).

Fig. 7. Poulie.

Fig. 8. Navette en bois de poirier ou d'érable; **a** axe en fer.

Fig. 9. Appareil pour faire les bords du toile.

Fig. 10. Lissoir en bois.

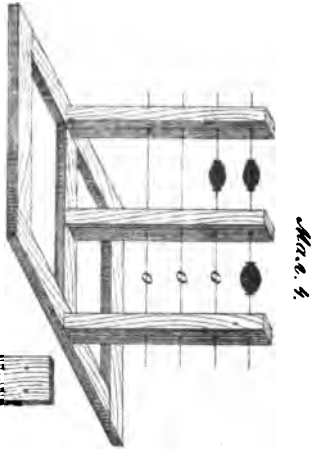
Fig. 11, 12, 13, 14, 16. parties diverses du métier.

Fig. 15. Valet de frottement: **a** crochet, **b** ficelle, **c** poids.

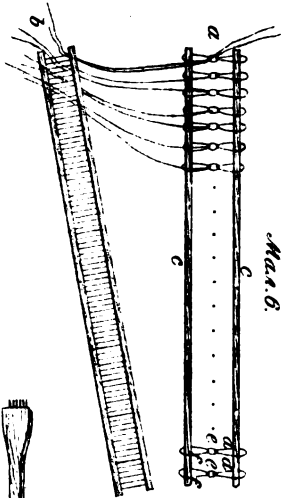
Fig. 17. Mesure spéciale employée pas les tisserands.

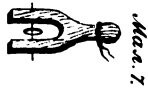

Mar. 4.

Mar. 6.

Mar. 7.

Mar. 8.

Mar. 10.

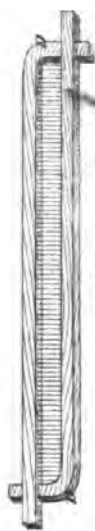
Mar. 11.

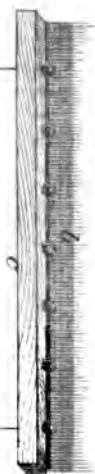
Mar. 5.

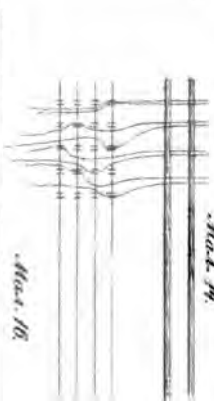
Mar. 13.

Mar. 14.

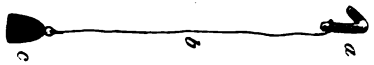
Mar. 12.

Mar. 16.

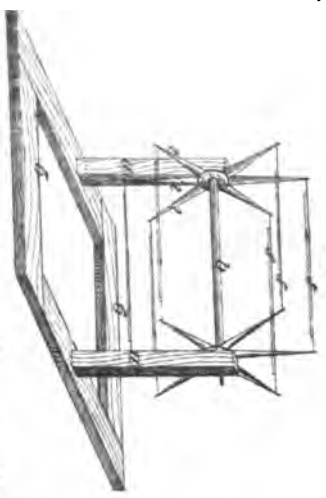

Mar. 17.

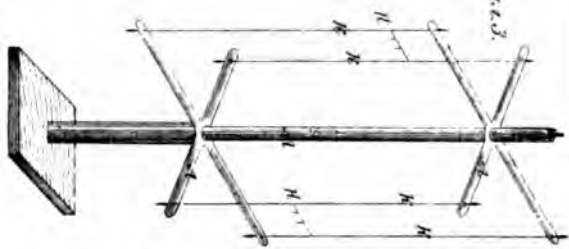

Mar. 15.

Ma. 1.

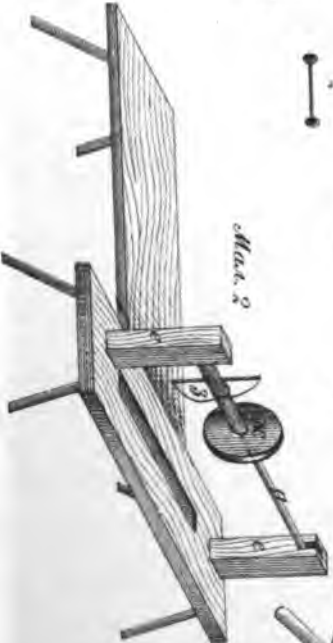
Ma. 3.

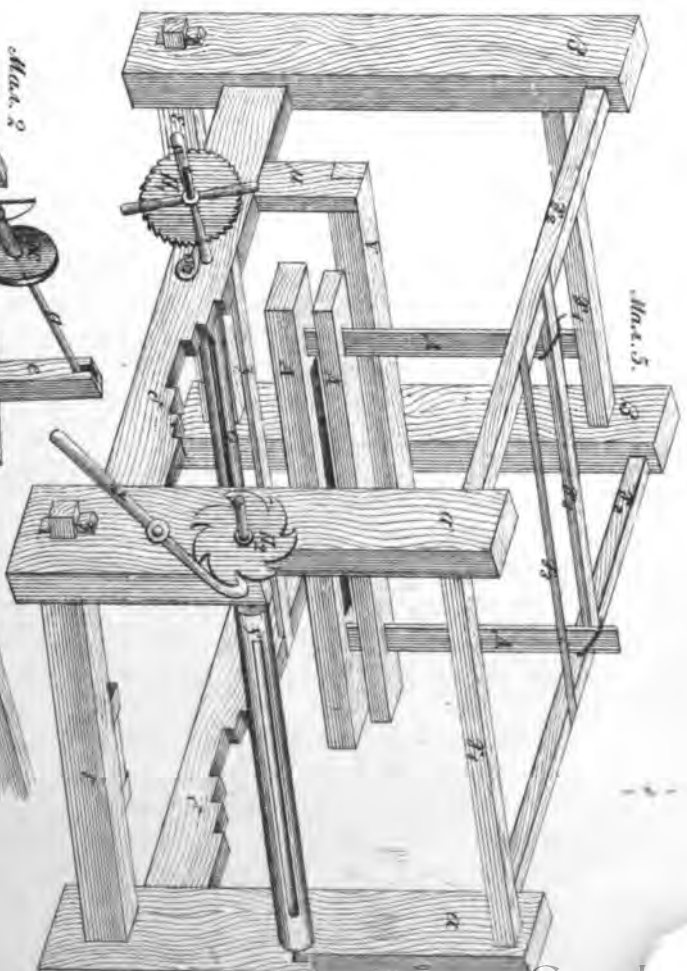
Ma. 1 bis

Ma. 2.

Ma. 5.

Ma. 5 bis.

